

PHƯƠNG PHÁP TIẾP CẬN LIÊN NGÀNH TRONG NGHIÊN CỨU KHOA HỌC CỦA NGHIÊN CỨU PHÁT TRIỂN

(Thông qua chương trình nghiên cứu VN - Hà Lan)

PTS. NGUYỄN QUỐC TẾ

Trong khuôn khổ của hợp tác song phương VN - Hà Lan về khoa học kỹ thuật, chương trình nghiên cứu VN - Hà Lan là một chương trình nhằm đóng góp vào việc phát triển kinh tế xã hội của VN, với mục đích củng cố, phát huy khả năng nghiên cứu của các nhà khoa học VN trong lãnh vực chuyển đổi nền kinh tế, trong việc giảm bớt nghèo đói và sự phát triển bền vững nền kinh tế đất nước.

Phát triển, ngôn ngữ được dùng trong chương trình nghiên cứu VN - Hà Lan được hiểu là sự phát triển tổng hợp kinh tế, văn hóa và xã hội. Điều đó có nghĩa là: phát triển là quá trình toàn diện đưa đến sự thay đổi về mặt số lượng lẫn chất lượng và có thể lượng hóa được bằng con số một vài chỉ tiêu, ví dụ: GDP/người/năm 1991 là 190 USD và năm 1994 là 200 USD. (The World Bank Atlas 1995).

Các chỉ tiêu tổng hợp này phản ánh sự phát triển bền vững kinh tế của đất nước năm sau cao hơn năm trước. Tuy nhiên cũng có khi chúng ta nói đến sự phát triển một lãnh vực nào đó như phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội và sự phát triển khoa học kỹ thuật...

Từ sự phân tích ở trên, sự tăng trưởng kinh tế (Growth) chưa phải là sự phát triển kinh tế (Development), song giữa 2 thuật ngữ này có mối quan hệ chặt chẽ với nhau, muốn có sự phát triển kinh tế, văn hóa và xã hội đến một mức nào đó, chúng ta phải có tốc độ tăng trưởng nhất định của nền kinh tế đất nước. Chúng ta có thu nhập GDP/người là 190 USD/năm (1991) và 200/1994 là nhờ có tốc độ tăng trưởng nền kinh tế 7,5% năm 1991 và 8,5% năm 1994.

Trong một chương trình nghiên cứu khoa học, nếu coi các vấn đề phát triển toàn diện là đối tượng nghiên cứu thì không thể không xét đến các thông số thuộc 3 lĩnh vực kinh tế, văn hóa và xã hội.

Để có được những thông số và hệ số tin cậy có thể chấp nhận được, không thể không sử dụng các thông tin và dữ liệu sẵn có của ngành kinh tế, ngành thống kê, các thông tin hay kiến thức của các khoa học tự nhiên, xã hội, nhân văn, đồng thời kết hợp với việc điều tra khảo sát. Rõ ràng các thông tin, dữ liệu này thường không có sẵn, nhà nghiên cứu phải tự tìm kiếm, đánh giá mức độ chính xác của chúng. Khi việc nghiên cứu dùng các kiến thức (thông tin, dữ liệu và phương pháp) của nhiều ngành khoa học trong việc tìm tòi giải đáp công trình nghiên cứu, ta nói nhà khoa học đó đã áp dụng phương pháp tiếp cận liên ngành (Interdisciplinary Approach).

Phương pháp tiếp cận liên ngành trong nghiên cứu phát triển là nội dung và yêu cầu của chương trình nghiên cứu khoa học VN - Hà Lan.

Quá trình phát triển của một xã hội liên quan đến rất nhiều yếu tố. Những yếu tố này chỉ có thể là một biến số (thiên tai, thị trường tiêu thụ, giá cả sản xuất) cũng có khi do sự thay đổi một vài chính sách vĩ mô... Do vậy, nghiên cứu phát triển đòi hỏi cả nhà khoa học phải mở rộng tầm tra cứu, phải phối hợp các phương pháp của các ngành thích hợp để phục vụ cho mục đích nghiên cứu của mình. Thực tiễn đã có tình trạng chỉ chú trọng đến một số ngành, lãnh vực mà mình nghiên cứu, mà lãng quên hay chỉ đề cập mờ nhạt các vấn đề của các ngành khác. Ví dụ: nghiên cứu những vấn đề kinh tế thì quên mất các yếu tố văn hóa xã hội trong quá trình sản xuất. Tình trạng này bắt nguồn từ sự nhận thức không đầy đủ đối với các ngành

khác hoặc coi bộ môn mình, ngành mình quan trọng hơn.

Từ đó, phương pháp liên ngành trong nghiên cứu phát triển yêu cầu sự hiểu biết của các nhà khoa học về:

1. Tính toàn diện và đa dạng của hiện tượng hay quá trình xã hội được chọn làm đối tượng nghiên cứu.

2. Những thành tựu, những đóng góp đã có của ngành khoa học mà nhà nghiên cứu có thể dùng cho việc tìm hiểu đối tượng và tư liệu cho nội dung đề tài nghiên cứu.

Cả 2 yếu tố trên phản ánh khả năng tư duy, khái quát của các nhà nghiên cứu nói chung và sự chủ động, độc lập đối với đề tài của chính mình. Việc nghiên cứu một đề tài đòi hỏi nhà nghiên cứu thường xuyên đọc sách và tư liệu, giao lưu với các đồng nghiệp, thâm nhập thực tế là những điều kiện cần thiết để vượt qua tình trừu tượng, hình thức, phiến diện trong các hình thành đề tài nghiên cứu và trong cả quá trình tiến hành nghiên cứu.

Việc sử dụng các phương pháp hay các thông tin dữ liệu thuộc nhiều ngành khoa học trong một cuộc nghiên cứu phải được làm một cách phối hợp nhằm tìm giải đáp cho các câu hỏi nghiên cứu.

Thu thập những thông tin về kinh tế, văn hóa và các vấn đề xã hội...tự nó chỉ cho chúng ta những chất liệu "thô", trong khi nghiên cứu phát triển chúng ta cần "Một hệ thống xử lý có tính toán (tức là một phương pháp tiếp cận) để sử dụng những chất liệu này mà phân tích thực trạng của các vấn đề kinh tế xã hội mà đề xuất giải pháp. Chẳng hạn như, tìm hiểu nguyên nhân và phương cách giải quyết tình trạng thu nhập bình quân đầu người thấp tại một vùng nông thôn. Từ những hiểu biết "thô" về đất đai, dân số, lực lượng lao động cũng như cơ cấu ngành kinh tế hiện có...ta có thể nêu lên các câu hỏi:

- Có nên thâm canh hay không? Để trả lời cho câu hỏi này, cần phải có ý kiến của các nhà khoa học các ngành sau: kinh tế, nông học, thổ nhưỡng và cả môi trường.

- Nếu thấy cần thiết phải thâm canh thì nguyên nhân nào khiến thâm canh chưa được thực hiện? Tới đây bằng phương pháp điều tra xã hội học ta có thể xem xét: có phải nguyên nhân thiếu lao động? Hay có lao động nhưng không huy động được, do các chính sách khuyến khích người lao động đặc biệt là lao động trẻ để họ gắn bó với nông nghiệp chưa được đề cao? Huy động được nhưng năng suất lao động còn quá thấp (do sức khỏe, trình độ thâm canh, yếu tố kỹ thuật hoặc là các biện pháp hữu hiệu khác). Trong những trường hợp như vậy chúng ta cần sự đóng góp của các

ngành xã hội học, kinh tế, nông học, kỹ thuật...để giải đáp những câu hỏi này và tìm kiếm các giải pháp có thể áp dụng.

- Nếu không nên hoặc không thể thâm canh thì nên chuyển dịch cơ cấu kinh tế thuần nông sang ngành nghề gì? Vấn đề thị trường, vốn, lao động và kỹ thuật lại được đặt ra cho các nhà nghiên cứu.

- Trong trường hợp đất đai, lao động và các tài nguyên khác đã được tận dụng thì giải pháp có thể là làm thế nào để người sản xuất có thể bán sản phẩm của họ với giá cao hơn. Tới đây, thì sự hiểu biết về marketing cũng như cách vận hành thị trường địa phương, toàn quốc và quốc tế tỏ ra cần thiết.

Trong chương trình nghiên cứu VN - Hà Lan có hướng ưu tiên nghiên cứu "môi trường và phát triển". Ở đây chúng ta dễ dàng nhận thấy việc nghiên cứu đề tài có liên quan đến các yếu tố như: vấn đề xã hội học (các yếu tố nhân khẩu học), hoạt động kinh tế và trình độ công nghệ đang sử dụng, khả năng tiêu dùng và sự khác biệt về mức sống của các tầng lớp dân cư cũng phải được đặt ra. Nhà nghiên cứu đề tài về tình trạng ô nhiễm môi trường ngoài những phương pháp phân tích, đo, đếm, thí nghiệm...chắc chắn còn phải sử dụng đến những kiến thức về dân số học, kinh tế học, khí tượng, thủy văn và môi sinh khác. Ngược lại, một nhà kinh tế quan tâm đến tính bền vững của tăng trưởng kinh tế không thể không xét đến việc khai thác và sử dụng tài nguyên thiên nhiên cũng như việc bảo vệ và tái tạo môi sinh.

Chương trình nghiên cứu phát triển, với phương pháp tiếp cận liên ngành, nhà nghiên cứu phải luôn luôn đương đầu với 2 nhiệm vụ:

1. Minh họa được chiều hướng và lượng hóa được (bằng số đo, bằng so sánh, đối chiếu) diễn tiến của quá trình phát triển tổng thể hay từng ngành tùy theo từng trường hợp cho phạm vi cả nước hay từng địa phương và vùng lãnh thổ.

2. Chỉ ra các yếu tố và các quá trình đã và đang tạo ra các diễn biến và mối tương quan giữa các yếu tố và quá trình đó.

Khi thực hiện 2 nhiệm vụ trên, các nhà kinh tế và các nhà xã hội học thường có những phương thức làm việc khác nhau, tùy theo khuôn khổ phân tích của đề tài nghiên cứu.

Các nhà kinh tế thường tập trung vào các vấn đề:

- Phân bố các ngành sản xuất như thế nào để sử dụng hợp lý nguồn tài nguyên thiên nhiên.

- Hình thức phân phối sản phẩm trong xã hội cho các tầng lớp dân cư.

- Giá cả trao đổi hàng hóa và

dịch vụ (vấn đề của cung, cầu)

- Mức sống của dân chúng...

Từ đó họ xây dựng các biện pháp để thu thập dữ liệu và lượng hóa (quantitative data) các vấn đề nhằm mục đích nghiên cứu của mình.

Trong khi đó các nhà xã hội học lại chú tâm vào những vấn đề khác như:

- Vị trí của tập thể, cá nhân trong tổ chức hay trong xã hội.

- Các vấn đề văn hóa và xã hội, phong tục tập quán, văn hóa của cộng đồng dân cư...

Từ những khác biệt về mối quan tâm, về phương pháp làm việc đã nảy sinh những nhìn nhận không đúng: các nhà kinh tế thì cho rằng trên nguyên tắc mọi khía cạnh của đời sống kinh tế xã hội đều có thể đo đếm bằng số, và cái gì không lượng hóa được là không có tính khoa học. Các nhà xã hội học đôi khi nghi ngờ các quan sát lượng hóa của nhà kinh tế và cho rằng chỉ có quan sát có tham gia trực tiếp mới có thể thấy được hình ảnh và cách vận hành đích thực của xã hội.

Nói chung, cả hai quan niệm trên đều không phù hợp cho việc nghiên cứu phát triển theo phương pháp tiếp cận liên ngành.

Ở nước ta, trong một thời gian dài, một số ngành thuộc xã hội học đã không được giảng dạy và nghiên cứu đúng mức; sự gia tăng sản lượng được coi như giải pháp hữu hiệu để giải quyết mọi vấn đề kinh tế - xã hội. Vì vậy công nghệ và kỹ thuật được coi là chủ đạo của vấn đề phát triển toàn diện nền kinh tế đất nước; trong khi đó vấn đề phát triển văn hóa - xã hội và bảo vệ môi trường lại không được đề cao. Hậu quả của phương pháp tiếp cận liên ngành ít khi được áp dụng trong việc hình thành đề tài nghiên cứu cũng như quá trình tổ chức thực hiện việc nghiên cứu.

Trong những năm gần đây, với sự tiến bộ ngoạn mục về kinh tế và xã hội của đất nước đã được ghi nhận, các nhà khoa học VN ngày càng có điều kiện hội nhập, làm quen với những công trình nghiên cứu liên ngành của các nhà khoa học của các nước công nghiệp hiện đại trên thế giới, từng bước hướng tới tính liên ngành cao hơn trong nghiên cứu phát triển.

Mục tiêu dài hạn của chương trình nghiên cứu VN - Hà Lan là góp phần tăng cường khả năng nghiên cứu phát triển, chương trình sẽ cung cấp các nguồn lực cần thiết cho các nhà khoa học VN bằng phương pháp liên ngành để giúp họ tăng cường năng lực nghiên cứu khoa học nội sinh mà trọng tâm của các đề tài là vì sự phát triển lâu bền của đất nước.